अभ्यास–प्रश्नपत्रम् 2014

संस्कृतम्

अवधि : होरात्रयम् बसें . ग *पूर्णाŠाः – नवतिः*

निर्देषाः –

(1) अस्मिन् प्रष्नपत्रे चत्वारः खण्डाः क, ख, ग, घ ।

(2) सर्वे प्रष्नाः अनिवार्याः सन्ति ।

(3) प्रष्नानाम् उत्तराणि खण्डानुसारं क्रमेणैव लेखनीयानि ।

(4) उत्तराणि संस्कृतेन एव लेखनीयानि ।

खण्डः 'क' (अपठितावबोधनम् – 15 अंकाः)

प्र.1 अधोलिखितं अनुच्छेदं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत –

अनुच्छेद :

धन्यं तत् राष्ट्रं यस्य शिक्षकाः सततं चिन्तने लेखने पाठने विद्यार्थिनां दिग्दर्शने च निरताः सन्ति।राष्ट्रनिर्माणस्य कार्ये अहर्निशम् संलग्नेभ्यः एतेभ्यः शिक्षकेभ्यः नमः।

ण **एकपदेन उत्तरत –** ;1×2त्र2द्ध

क) कः राष्ट्रस्य निर्माता भवति?

ख) केभ्यः प्रेरणां गृहीत्वा विद्यार्थिनः उच्चादर्शान् पालयन्ति?

णण **पूर्णवाक्येन उत्तरत –** ;1×2त्र2द्ध

क) सद्गुरुः किं करोति?

ख) कीदृशम् राष्ट्रं धन्यम्?

णणण **अस्य अनुच्छेदस्य कृते समुचितं शीर्षकं लिखत ।** ;2×1त्र2द्ध

प्टण **भाषिककार्यम् –** ;1×4त्र4द्ध

क) 'सन्ति' इति क्रियापदस्य किं कर्तृपदम् ?

अ) शिक्षकाः ब) विद्यार्थिनां

स) नमः द) राष्ट्रं

ख) 'निरताः' अत्र कः प्रत्ययः प्रयुक्तः ?

अ) क्त ब) क्तवतु

स) मतुप् द) शानच्

ग) 'एतेभ्यः शिक्षकेभ्यः' अत्र किं विशेष्यपदम् ?

घ) 'ये' इतिपदम् केभ्यःप्रयुक्तम् ?

अ) विद्यार्थिभ्यः ब) देशवासिभ्यः

स) शिक्षकेभ्यः द) एतेभ्यः

प्र.2 अधोलिखितं पद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत –

प्रातः काले समुत्थाय इष्टं नत्वा गुरुन् तथा।
नित्यकर्माणि सम्पाद्य यः पठेत् सः सुखी भवेत्।।

एकपदेन उत्तरत – ;)×2त्र1द्ध

(क) कदा जागरणीयम् ?

(ख) आदौ कं नमनीयम् ?

पूर्णवाक्येन उत्तरत – ;2×1त्र2द्ध

कः सुखी भवेत् ?

भाषिककार्यम् – ;1×2त्र2 द्ध

(क) नत्वा इति पदे कः प्रत्ययः ?

(अ) क्त्वा (ब) तुमुन्
(स) त्वा (द) ल्यप्

(ख) पठेत् इति पदे कः लकारः ?

(अ)लट् (ब)लङ्
(स)लोट् (द) विधिलिङ्

खण्डः 'ख' (रचनात्मकं कार्यम् – 15 अंकाः)

पत्रलेखनम् – ;)×10त्र5द्ध

प्र.3 भवान् रायगढ़ नगरस्य वास्तव्यः उमानाथः । भवतः मित्रम् परमानन्दः दिल्ली नगरे वसति । तं परीक्षायाम् सफलतायै वर्धापनपत्रं मंजूषायाः सहायतया लिखत –

म×जूषा –

उमानाथः, अपश्यम्, महती, आगतः, छात्रवृत्तिम्, तुभ्यम्, परमानंदः, अभिन्नहृदयं, तत्रास्तु, रायगढ़नगरतः

(1)..............

दिनांकः 02.12.2013

प्रिय मित्र !

(2).............. ।

अत्र कुशलं (3).............. ।

अद्यैव तव परिणामः (4).............. । तव सफलताम् ज्ञात्वा मम मनसि (5)........... प्रसन्नता जाता । मम एषा प्रसन्नता अधिकतरा जाता यदा अहम् तव नाम योग्यता सूचौ (6).............. । त्वया सप्त–शतानि अंकाः प्राप्ताः । त्वं निश्चित–रूपेण (7)............ . प्राप्स्यसि । त्वया परिवारस्य विद्यालयस्य च नाम उज्ज्वलीकृतम् ।

अस्याम् उज्ज्वल सफलतायाम् अहम् (8).............. हार्दिकं वर्धापनम् यच्छामि उज्ज्वल–भविष्याय च कामये । मातृपितृचरणेषु प्रणामाः ।

तव (9).............. मित्रम्

(10)..............

प्र.4 चित्रवर्णनम् –

अधोप्रदत्तं चित्रं म×जूषायाः सहायतया प×चवाक्येषु वर्णयत – ;2×5त्र10द्ध

म×जूषा –	द्विचक्रिका, त्रिचक्रिका, बसयानानि, कारचालकाः, जनाः, विवादम्, एतत् चित्रम्, राजमार्गः, वाहनानि, अनेके, भवनानि, सन्ति, अनेके वृक्षाः, बसचालकः, नगरम्

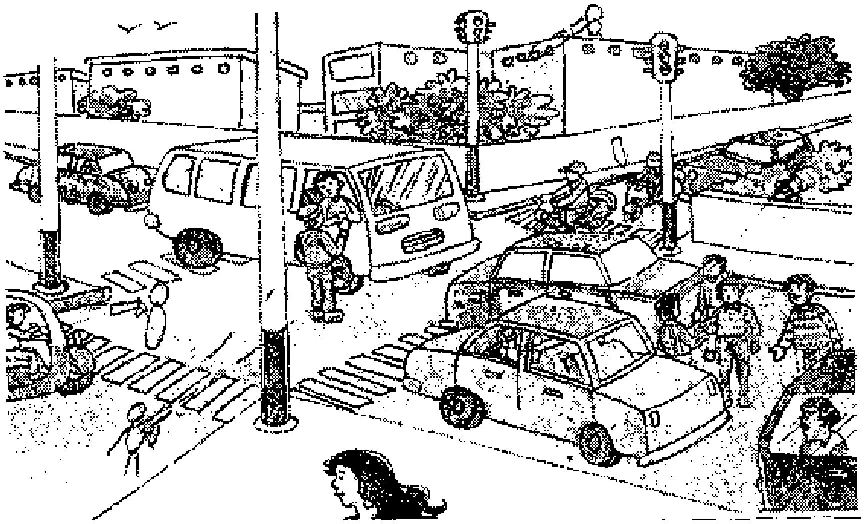

अथवा

अनुच्छेदलेखनम् –

म×जूषायां प्रदत्तशब्दानां सहायतया 'आणविकास्त्राणां प्रयोगः' इति विषयम् अधिकृत्य प×चसंस्कृतवाक्यानि लिखत ।

म×जूषा –	इतस्ततः ,विनाशाय, मानवता, आवश्यकं, सभ्यतायाः, परिवर्तनीयम्,विकलांगाः

खण्डः 'ग' (अनुप्रयुक्तव्याकरणम् – 30 अंकाः)

प्र. 5 अधोलिखितवाक्येषु रेखांकितपदेषु सन्धिं सन्धिच्छेदम् वा कृत्वा लिखत– ;1×4त्र4द्ध

क) एतत् कार्यम् तु कुक्कुटोऽपि करोति।

ख) उभावेव मित्रे आस्ताम्।

ग) जगत्नाथः सर्वान् रक्षति ।

घ) अयं शोकः ।

प्र.6 अधोलिखितेषु वाक्येषु रेखांकित पदानां समासं विग्रहं वा कोष्ठकात् उचित पदं चित्वा लिखत– ;1×5त्र5द्ध

क) तस्य पिता नीलः कण्ठः यस्य सः तस्य उपासकः आसीत् ।

क)नीलकण्ठस्य ख) नीलकण्ठोः

ग) नीलकण्ठः घ) नीलकण्ठस्याः

ख) माता च पिता च पूजायोग्यौ भवतः ।

क) पितरः ख) पितरौ

ग) मातरौ घ) मातपितरः

ग) स्थितप्रज्ञः इव अविचलं शीतले जले तिष्ठामि।

क) स्थितः प्रज्ञः ख) स्थितः प्रज्ञा इव

ग) स्थिता प्रज्ञा यस्य सः घ) स्थितम् प्रज्ञम्

घ) प्रच्छन्नभाग्यः करुणया सह उच्चैः अक्रन्दत्।

क) सहकरुणः ख) सकरुणम्

ग) सकरुणः घ) सकरुणा

ङ) सर्वेषाम् महत्त्वं विद्यते यथासमयम् ।

क) समयम् अनतिक्रम्य ख)यथा एव समयम्

ग) समयम् अतिक्रम्य घ) उचितम् समयम्

प्र.7 अधोलिखितवाक्येषु रेखांकितेषु पदेषु प्रकृति–प्रत्ययोः विग्रहं कृत्वा कोष्ठकात् उचितं विकल्पं चित्वा लिखत – **(1×5त्र5)**

(i) दैवगतिः खलु विचित्र. टाप् ।

क) विचित्रा ख) विचित्रता

ग) विचित्रतम् घ) विचित्र

(ii) त्रैलोक्यं दह्. शतृ इव प्रचण्डज्वालः अग्निः परितः प्रसरति ।

क) दहतः ख)दहन्तः

ग) दहन् घ)दहन्ती

(iii) किं ते महत्. त्व ?

क) महनीयता ख)माहात्म्यम्

ग)महत्त्वम् घ)महानता

(iv) अहमेव जननी पक्षिणाम् ।

क) जनन. ङीप् ख)जनन. इन्

ग)जन. नी घ)जन्. णिनि

(v) स्थापयता विधात्रा अहं पक्षिराज कृतः ।

क)स्था. णिच्. शतृ ख)स्थ. इन्

ग)स्थाप्. यता घ) स्थापय. ता

प्र.8 अधोलिखितानां वाक्यानां रिक्तस्थानेषु मंजूषातः अव्ययपदानि चित्वा पूरयत– **(1×5त्र5)**

(i) ....शैलाः विद्यन्ते तावत् रामायणी कथा भविष्यति ।

(ii) 'अद्य एवमेव अभवत्'३३३३सोऽवदत् ।

(iii) पुस्तकालये उच्चैः ३३३३ हस ।

(iv) ३३३३ मम मातुलः अत्रैव खेलिष्यति ।

(v) वानराः तु ३३३३ मांसं न खादन्ति ।

(मा, यावत्, इति, कदापि, श्वः,)

प्र.9 (क) अधोलिखितवाक्ये रिक्तस्थाने किं पदं भविष्यति ? (1×3त्र3)

क) मम समीपे .... गृहाणि सन्ति ।

अ) चतुराः ब) चतस्रः

स) चत्वारि द) चत्वारः

ख) सुनीता .... बालिकासु प्रथमं स्थानं प्राप्तवती ।

अ) प×च ब) प×चभ्यः

स) प×चसु द) प×चानाम्

ग) सर्वे जनाः .... बसयानैः भ्रमणाय अगच्छन् ।

अ) त्रीणी ब) त्रिभिः

स) त्रयः द) तिस्रः

(ख) कोष्ठके प्रदत्तशब्दे उचितविभक्तिं प्रयुज्य वाक्यपूर्तिं क्रियताम्— ()×4त्र2)

क) भारतवर्षे .... रत्नानि कथ्यन्ते । (त्रि)

ख) हस्ते .... अंगुल्यः भवन्ति । (प×च)

ग) अस्माकं विद्यालयात् बहिः .... वृक्षाः आसन् । (चतुर्)

घ) मम हस्त—पादेषु ३३३ अंगुलयः सन्ति । (20)

प्र.10 अधोलिखितवाक्येषु रेखांकितपदम् अशुद्धं वर्तते । शुद्धं पदं चित्वा वाक्यं पुनः उत्तरपुस्तिकायां लिखत –

(i) सरोवरे कमलाः विकसन्ति । (1×6=6)

क) कमलः ख) कमलम्

ग) कमलौ घ) कमलानि

(ii) अत्र मृगौ चरन्ति ।

क) मृगः ख) मृगाः

ग) मृगान् घ) मृगैः

(iii) अहं दुग्धं पिबसि ।

क)वयम् ख) त्वम्

ग)आवाम् घ)युवाम्

(iv) ह्यः होली पर्व अस्ति ।

क)आसीत् ख) सन्ति

ग)अस्तु घ)आसन्

(v) पयः मधुरः भवति ।

क)मधुर ख) मधुरम्

ग) मधुरा घ) मधुराणि

(vi) सर्वाः बालिकाः अत्र पठतः ।

क)पठन्ति ख) पठन्ति

ग)पठिष्यति घ) अपठत्

खण्डः 'घ' (पठितांष–अवबोधनम् – 30 अंकाः)

प्र.11 अधोलिखितं गद्यांशं पद्यांशं नाट्यांशं च पठित्वा प्रदत्त प्रश्नानामुत्तराणि लिखत –

(i) गद्यांश –

कृतयुगं त्रेतायुगं कलियुगंचेति चत्वारि युगानि । चतुर्णां युगानां समूहः एव महायुगम् । एकसप्ततिमहायुगानाम् एकं मनवन्तरम् । एकः कल्पः एव ब्रह्मणः एकं दिनं मन्यते । ब्रह्मणः आयुः शतं वर्षाणि । मम कलनस्य आधारः सूर्य एव ।

I. एकपदेन उत्तरत – ;)×2त्र1द्ध

क) कः ब्रह्मणः एकं दिनं मन्यते?

ख) चतुर्णां युगानां समूहः किं भवति ?

II. **पूर्णवाक्येन उत्तरत –**

कानि चत्वारि युगानि ? ;1×1त्र1द्ध

III. भाषिककार्यम् – ;1×2त्र2द्ध

(i) 'मम' इति सर्वनाम् पदं कस्मै प्रयुक्तम् ?

क)सूर्याय ख) कालाय

ग)ब्रह्मणाय घ)युगाय

(ii) 'युगानाम्' इति पदस्य विशेषणं पदं किम् ?

क)चत्वारि ख) चतुर्णाम्

ग)समूहः घ)शतम्

;पपद्ध **पद्यांश** –

त्यक्त्वा धर्मप्रदां वाचं परुषां योऽभ्युदीरयेत् ।
परित्यज्य फलं पक्वं भुङ्क्तेऽपक्वं विमूढधीः ।।

I. एकपदेन उत्तरत – ;)×2त्र1द्ध

क) विमूढधीः कीदृशं फलं त्यजति ?

ख) अपक्वं फलं कः खादति ?

II. पूर्णवाक्येन उत्तरत – ;1×1त्र1द्ध

मूढः पुरुषः कीदृशीं वाणीं वदति ?

III. भाषिककार्यम् – ;1×2त्र2द्ध

क) पद्यांशे 'मधुरम्' इत्यस्य किं विलोमपदं प्रयुक्तम् ?

अ)धर्मप्रदाम् ब) कोमलाम्

स) परुषाम् द) शीतलाम्

ख) 'वाचनम्' इत्यस्य विशेषणं किमस्ति ?

अ)धर्मप्रदाम् ब) पक्वम्

स) हितम् द) धर्मः

;पपपद्ध नाट्यांश –

अश्वत्थामा– रे दुष्ट भीम! त्वम् अद्य वध्योऽसि मया ।(विलोक्य) अये कथं श्रीकृष्णार्जुनौ युधिष्ठिरश्च ? इदानीं किं करवाणि ? आः दृष्टम्, अस्मिन् विषमे समये ब्रह्मास्त्रम् एव मे शरणम् ।मोचयामि अस्त्रम् । (ध्यानं नाटयति ब्रवीति च) इदम् अपाण्डवाय ।

श्रीकृष्णः– पार्थ, पश्य,पश्य । एतद् विमुच्यते ब्रह्मास्त्रं द्रोणपुत्रेण! त्रैलोक्यं दहन् इव प्रचण्डज्वालः अग्निः परितः प्रसरति। अर्जुन! अर्जुन! त्वमपि मु×च ब्रह्मास्त्रम् एतत् निवारयितुम् ।

I. एकपदेन उत्तरत – ;)×2त्र1द्ध

क) अश्वत्थामा अद्य कः वध्यः अस्ति ?

ख) विषमे समये द्रोणपुत्रस्य किं शरणम् ?

II. पूर्णवाक्येन उत्तरत – ;1×1त्र1द्ध

द्रोणपुत्रस्य ब्रह्मास्त्रविमोचनेन कः परिमाणः भवति ?

III. भाषिककार्यम् – ;)×4त्र2द्ध

(i) 'पार्थ ' इति सम्बोधनं कस्मै प्रयुक्तम् ?

क)भीमाय ख) युधिष्ठिराय

ग)अर्जुनाय घ) द्रोणपुत्राय

(ii) 'पार्थ ' इति सम्बोधनं कस्मै प्रयुक्तम् ?

क)भीमाय ख) युधिष्ठिराय

ग)अर्जुनाय घ) द्रोणपुत्राय

(iii) 'अग्निः' पदस्य विशेषणं चित्वा लिखत ।

क)त्रैलोक्यं ख) दहन्

ग) प्रचण्डज्वालः घ)परितः

(iv) 'मु×च' इत्यस्य कर्तृपदं किम् ?

क)ब्रह्मास्त्रम् ख) अपि

ग)एतत् घ)त्वम्

प्र.12 अधोलिखितस्य कथनस्य समुचितं भावं प्रदत्तविकल्पेभ्यः चित्वा उत्तरपुस्तिकायां लिखत–

(क) विश्वस्य आत्माऽहम् । **(1× 2त्र2)**

(i) कालः यत्र–तत्र व्याप्तः ।

(ii) कालः संसारस्य आत्मा ।

(iii) कालः विश्वस्य निर्मामा ।

(iv) कालस्य गणना अति महत्वपूर्णा ।

(ख) अलम् मिथः कलहेन ।

(i) अनर्गलं प्रलापं मा कुरु ।

(ii) मिथ्यावार्तालापः न करणीयः ।

(iii) मिथ्याकलहः न करणीयः युष्माभिः ।

(iv) परस्परं विवादः न करणीयः ।

प्र.13 अधोलिखितश्लोकयोः अन्वययोः रिक्तस्थानपूर्तिम् कुरुत – ;)×8त्र4द्ध

वाक्पटुः धैर्यवान् मन्त्री सभायामप्यकातरः ।
स केनापि प्रकारेण परैर्न परिभूयते ।।

अन्वयः – यः मन्त्री वाक्पटुः (1) ३३३ सभायाम्(2) ३३३ अकातरः (अस्ति) । सः (3) ३३३३ केन अपि प्रकारेण न (4) ३३३३ ।

हंसः श्वेतः बकः श्वेतः, को भेदः बकहंसयोः ।
नीरक्षीरविवेके तु हंसो हंसः बको बकः ।।

अन्वयः – हंसः (1) ३३३ बकः (2) ३३३ हंसबकयोः कः भेदः ? (3) ३३३३ तु हंसः हंसः (4) ३३३ बकः ।

प्र.14 रेखांकितानि पदानि आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत –

(i) विषादं त्यक्त्वा उद्यमः क्रियताम् । **(1× 5त्र5द्ध**
अ) किमर्थम् ब) कुतः
ग) किम् घ) कदा

(ii) हंसस्य बकस्य च श्वेतः वर्णः अस्ति ।
अ)कीदृशः ब) कुतः
ग) कः घ) कदा

(iii) मूर्खाणां वदने नाममात्रमेव नेत्रे भवतः ।
अ) कौ ब) के
ग) किम् घ) कदा

(iv) संवत्सरे द्वादश मासाः भवन्ति ।
अ) किमर्थम् ब) कुत्र
ग) कति घ) कीदृशम्

(v) अहं पुस्तकं पठामि ।
अ) किमर्थम् ब) कः
ग) कति घ) किम्

प्र.15 निम्नलिखितवाक्यानि घटनाक्रमानुसारं पुनः लिखत –

(i) दुष्टबुद्धिः चौर्यकर्म न परित्यक्तवान् । **()× 8त्र4)**
(ii) प्रच्छन्नभाग्यः पापपथं त्यक्त्वा गृहम् आगतः ।
(iii) एकदा तौ धनहरणार्थम् ग्रामान्तरं प्रस्थितौ ।
(iv) प्रच्छन्नभाग्यः दुष्टबुद्धिः च मित्रे आस्ताम् ।
(v) बालकस्य बचनेन प्रच्छन्नभाग्यस्य मनः परिवर्तितम् अभवत् ।
(vi) केचन बालकाः नतोन्नते मार्गे क्रीडन्ति स्म ।
(vii) एकः बालकः प्रच्छन्नभाग्यस्य दोषं निर्दिष्टवान् ।
(viii) नतोन्नते मार्गे मा क्रीडत इति ते मित्रे बालकान् उक्तवन्तौ ।

प्र.16 अधोलिखितपंक्तिषु रेखांकितपदानां प्रसंगानुसारं शुद्धं अर्थं चित्वा लिखत – ;1×3त्र3द्ध

(i) अलम् अलम् मिथः कलहेन ।
अ) परस्परम् ब) मा कुरु
ग) नित्यम् घ) कीदृशम्

(ii) सः सव्येन पाणिना चक्रं गृहीतवान् ।
अ)जलेन ब) हस्तेन
ग)सुन्दरम् घ) मुनिना

(iii) काकस्य गात्रं यदि का×चनस्य ।
अ)मुखम् ब) च×चु
ग)शरीरम् घ) अधरम्

,,,